

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

№ 4 (1024)
2014

ЩОМІСЯЧНИЙ
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ
ЖУРНАЛ

МІНІСТЕРСТВО
КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНЕ
ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНЕ
ВИДАВНИЦТВО

МИ - УКРАЇНА
Дніпропетровщина

Олег Коцарев:
Український авангард

Григорій Гусейнов:
Між часом і морем

Михайло Бриних:
Мовотроща міста

Журнал «Українська культура», втілюючи проект «Ми — Україна», започатковує нову рубрику «Місце», де ми пропонуватимемо до уваги наших читачів ексклюзивні матеріали про унікальні місцини нашої країни. У цьому числі видання ми створюємо культурологічний портрет Дніпропетровщини, і ви маєте можливість познайомитися із авторською археологічною розвідкою кандидата архітектури, старшого наукового співробітника НДІ пам'яток охоронних досліджень Міністерства культури України **Олександра ХАРЛАНА**

Рубанівське — осередок духовності та історичної пам'яті

З великої кількості історичних поселень України невелика кількість населених пунктів зберегла до сьогодні свої унікальні архітектурно-містобудівні особливості. Різні райони мають досить нерівномірний відсоток місць, які зберігають індивідуальні особливості з залишками сивої давнини. Населені місця південно-східного регіону нашої держави внаслідок бурхливих історичних подій суттєво постраждали. Велика кількість окремих споруд і ансамблів, які являли раніше обличчя населених пунктів, тут зазнали нищівної руйнації. Лише невелика частина їх збереглася до нашого часу. Ця обставина ускладнює вивчення пам'яток в історії південноукраїнського зодчества, тим більше, що свідчення письмових джерел та іконографічних матеріалів про стародавні споруди Півдня України вкрай жалюгідні. Значно постраждали в радянський період культові споруди. Більшість церков стерта з лиця землі, тому перспектива їх вивчення пов'язана, перш за все, з археологічними дослідженнями. Невелика ж кількість церков, що вціліли, поки залишаються поза увагою дослідників. Більшість із них ще й досі не вивчено належним чином і не введено до наукового обігу. За досить короткий час після повернення спотворених культових споруд православним громадам пам'ятки відновлюються, іноді суттєво змінюючи зовнішній вигляд. Іноді відбувається диво! Своєрідним чином відроджується не лише культова споруда, а навіть навколишнє середовище навколо нього. По новому формується зовнішній вигляд будівель, ансамблів і церковних ділянок, але енергетика місця відчувається на кожному кроці, історія живе в кожному об'єкті, відтворюючи правдиву історичну картину! Саме так можна охарактеризувати церковнище невеличкого села на південному сході України під назвою Рубанівське

Такою була
Покровська церква
на поч. XX-го ст.

Покровська церква з прилеглою територією в 2009 році

З картографічними матеріалами сер. XIX ст. поселення Григорівка (саме так називалося сучасне село Рубанівське Васильківського району Дніпропетровської області) розташовувалося по обох схилах невеликої балки Скотуватої, яка тяглася з півдня на північ і врізалася з південного сходу в давню балку Соломчину. Навпроти злиття балок на протилежному боці балки Соломчини, на високому місці знаходився родовий маєток дворян Василенків. Головною споруд

ливали б світло на зовнішній вигляд маєтку, поки не виявлено.

Сучасне ж село розташоване по обидва боки Соломчиної балки на новому місці.

Після зазруднення річки у другій половині XX ст. виник великий ставок. Від панського маєтку та його старовинних споруд мало що збереглося. До недавнього лише церква, яку називають «червона», нагадувала мешканцям села та гостям про колишню красу населеного пункту та краєвиду.

Храм, збудований наприкінці XIX ст., за своїм об'ємно-просторовим рішенням орієнтований на традиції епархіальної архітектури: за віссю захід-схід послідовно розташовані дзвіниця, храм та вівтарна частина. Не дивлячись на

Архітектурний декор виконано в епархіальних традиціях із використанням псевдоруських мотивів. Стіни викладено з цегли на вапняному розчині. Лицеву поверхню цегли пофарбовано спеціальним (стійким) розчином червоного кольору. Фактура відкритої цегляної кладки і колір посилюють художню оригінальність церкви. Безстовпний одноверхий храм має високий квадратний за планом центральний об'єм, який пропорційно урівноважено по головній осі західним об'ємом (нижнім ярусом дзвіниці) і гранчастою апсидою* вівтарної частини зі сходу. Бічні двері до храму влаштовано не у центральному об'ємі, а у паперті, яка з'єднує дзвіницю з власне церквою. Головний вхід влаштовано із західної сторони. За рахунок значного перепаду висот західний вхід організовано зовнішніми сходами через напівциркульний портал (так само як і бічні входи).

Інтер'єр церкви добре освітлений. Поверхня стін приміщень потинькована й пофарбована. Настінних розписів раніше не було. Іконостас та церковне начиння не збереглися.

Прикрасою споруди слугує двоюрсна дзвіниця, увінчана цегляним восьмистороннім верхом з декоративним нарізком і металевим макіяком. Вівтар та центральний об'єм також мають верх, увінчаний декоративним

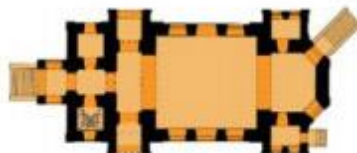

Поселення Григорівка за картографією сер. XIX ст.

дою комплексу садиби був панський будинок, навколо нього розташовувалися господарчі будівлі. Уздовж русла річки Роставиця (протікала по дну балки) на південний захід від маєтку Василенків, тягнувся великий регулярний сад. На жаль, матеріалів, що про-

Схема плану Покровської церкви у с. Рубанівське. Креслення автора, 2008 р.

те, що пам'ятку збудовано за типовим проектом для сільських поселень (схожі церкви з'явилися у кінці XIX ст. у селах Вороній (на Дніпрі) та Чумаки (на Саксагані)), її архітектура має низку своєрідних особливостей.

маківками з металевого листа. До того ж, над центральним об'ємом по кутах влаштовано чотири невеличкі декоративні гранчасті маківки на металевих башточках.

Будівництво церкви на честь Покрови Пресвятої Богородиці у селі Григорівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії було завершено восени 1896 року (невдовзі спо-

ною частиною церкви. Під час візуального обстеження склепу виявилось, що грабіжники знали точне місце розташування склепу, оскільки отвір пробито у самісінькому центрі камери!

Покровський храм. Сучасний вигляд із південного сходу. Малюнок автора, 2008 р.

Покровський храм. Зовнішній вигляд із південного сходу на початку ХХ ст. Реконструкція автора, 2008 р.

Навколишнє поселення формується приватною забудовою одно- та двоповерховою. Із західної сторони від пам'ятки територія обмежена береговою смугою ставка, поблизу якої влаштовано садибні ділянки. Зі східної сторони за окремо розробленим проектом формується сучасна (нова) церковна ділянка з різноманітними культовими та господарськими спорудами (каплиця, трапезна, будинок недільної школи з домовою церквою), а також цвинтарем. Південніше церкви влаштована криниця зі свяченою водою та музей просто неба — відтворена сільська садиба з будинком та господарськими спорудами (хата поета І. Манжури). Уся територія навколо церкви має добрий благоустрій: багато зелених насаджень, насипні, мощні та ґрунтові доріжки.

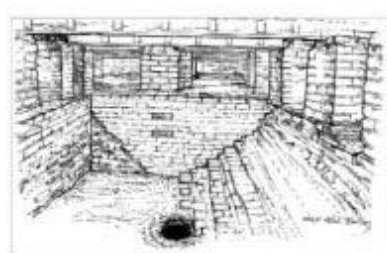
Відомо, що сучасне завершення церкви отримала на початку 90-х років ХХ століття, після того, як дах та куполи вже знаходилися в аварійному стані. Робоча група з міста Павлограда (Дніпропетровської області) під керівництвом майстра з міста Чернівців Бабіка Дмитра Ілліча виконали покрівельні роботи, і в 1991 році храм було відкрито. У 2001 році на ХVІІІ сесії Васильдівського районної ради було прийнято рішення створити на території Покровського храму (пам'ятка архітектури та історії місцевого значення охор. № 194) заповідник. Якою ж історією цього цікавого місця?

руді й освячено) на кошти Катерини Павлівни Василенко (потомственої дворянки, вдови губерньського і повітового гласного Івана Григоровича Василенка).

Раніше, високу центральну частину храму було увінчано декоративною маківкою на гранчастій шпі та чотирма кокошниками, що розташовувалися над широким карнизом зрізаних кутів. Гранчасту вітарну частину прикрашала зовсім маленька декоративна маківка цибулястої форми. Головним акцентом давньої споруди слугувала дзвіниця прикрашена кокошниками та високим каркасним шатровим завершенням з листового металу. Культурну споруду було споруджено осторонь від села. Вона фактично розташовувалась між поселенням та поміщицьким маєтком. Від церкви мальовнича стежка вела до мостку, перетинаючи невеличку річкуку проходила по дерев'яному містку, який не зберігся.

Раніше неподалік від храму знаходилися споруда церковно-приходської школи (на схід від храму, відкрилася у 1896 році) та будинок священика (на північний захід від храму). На жаль, споруду школи перебудовано, а від будинка священика зовсім нічого не лишилося.

2008 року під час реконструкції покриття долівки храму будівельники, розбираючи сміття, натрапили на давній грабіжницький хід до склепу, що, як з'ясувалося, знаходиться під централь-

Покровський храм. Грабіжницький хід до склепу під долівкою храму. Малюнок автора, 2008 р.

Склеп складено з керамічної цегли на вапняному розчині. Підземна камера склепу являє собою заглиблену нижче рівня земної поверхні споруду, з розміром стінок 2,4 × 1,0 м і висотою 1,5 м. Орієнтовано камеру вздовж осі захід-схід. Стіни й склепіння цегляні. Склепіння, потиньковане вапняним розчином майже білого кольору, спирається на повздовжні цегляні стіни. У східній стінці видно залишки ніші, ймовірно для іконки чи лампадки, на жаль, внаслідок руйнувань та пробивок ця частина дуже постраждала. Також пошкоджено північну стіну камери.

У середині склепу знаходилась дерев'яна труна, яка цілком спорохнієла. Збереглися фрагменти окантовочної тасьми труни жовто-зеленого кольору. У труні знаходилися залишки небіжчика похилого віку. Одяг повністю зітлів, лише на кількох гудзиках, що добре

збереглися, вціліли фрагменти тканини, якою було вкрито небіжчика.

Склеп не розчищався. Кістки було розкидано по доливіці, череп небіжчика відсутній. Збереглися натільні іменні іконки-медальйони овальної форми в металевому обрамленні з зображеннями святих покровителів. На одному зображено Три святителя, інший мас

Покровський храм. Натільні медальйони (Василя Великого, Григорія Богослова й Іоанна Златоуста) з храмової усипальниці. Малюнок автора, 2008 р.

зображення з двох сторін 1-а (святого не визначено) 2-а (зворотна, Святий Микола), розміри медальйонів 6,5 × 3,3 × 0,3 см.

Потривожені грабіжниками останки було вилучено з смітникових завалів, омило й складено в дерев'яну раку.

Під час перепоховання потрібно повернути на місце особисті атрибути, відповідних християнському обряду поховання померлих: ікони, хрестики, медальйони, гудики та ін.

Внаслідок огляду вдалося встановити послідовність зведення храму-усипальниці над похованням у даному склепі. Найвірогідніше, у склепі знаходилися залишки Івана Григоровича Василенка. Саме над його могилою вдова померлого — Катерина Павлівна спорудила церкву. Ймовірно, другу камеру-склеп, яка влаштована під

північно-східною стороною церкви й має вхід зі східної сторони на північ від вівтаря, колишня власниця збудувала для себе. Але, як відомо з історичних подій, Катерину Павлівну у 1916 році було поховано в іншому місці. Тож, склеп залишався порожнім довгий час.

Відомо, що Катерина Павлівна заснувала Знаменський жіночий монастир в ім'я ікони Божої Матері Знам'янської (знаходилася у сусідньому селі). У 1904 році Катерина Василенко прийняла постриг у монахині, а в 1907 році її зведено у сан ігумені. Нею ж у монастирі збудовано два храми: В ім'я ікони Божої Матері Знам'янської і Преображення Господня (не збереглися). Саме у Преображенському соборі й поховали ігумену.

У часи лихоліть рештки ігумені було викинуто з храму, а монастир зруйновано. Місцевими мешканцями їх перенесено до Покровської церкви у с. Рубанівське (тут вони зберігаються і зараз). Потроху відновлюється монастир, постають з попелу культові споруди, на місцях поховань з'являються відповідні християнські атрибути. Відновлюється історична пам'ять.

Велика кількість білих плям в історичному минулому «червоної» церкви села Рубанівське, а також її невтомною благодійниці К.П. Василенко засвідчує необхідність вивчення життєвого шляху, встановлення нових фактів із життя цієї загадкової постаті, що зробила вагомий внесок в історію, культуру і духовну спадщину нашого краю.

Введення до наукового обігу невідомих раніше матеріалів, співставлення писемних, топографічних та графічних даних допоможе провести археологічні розвідки для точної локалізації місцезна-

ходження залишків фундаментів маєтку Василенків, культових та господарських будівель Знам'янського монастиря. Цілком можливим є відтворення вказаних споруд за умови проведення належних наукових пошуків і відродження зруйнованої об'ємно-просторової композиції історичних архітектурних ансамблів, які пов'язані з чудовою пам'яткою — Покровською церквою села Рубанівське.

ГЛОСАРІЙ

*Апсида — (грец. *αψίς* — *силепіння*) — виступ будівлі, здебільшого півкруглий в плані (зовні іноді багатокутний або квадратний), перекритий півкуполом або замкнутим півсклепінням. Уперше апсида з'явилась у давньоримських базиліках. У християнських церквах апсида — вівтарна частина, яка орієнтована зазвичай на схід (за uk.wikipedia.org)

Література:

1. Патока О.М. Из истории храма. Игуменья Слзавета (историческая справка) // «Во веки». 14 октября Престольный праздник Покрова Пресвятой Богородицы. — с. Рубановское, 2005.
2. Свято-Покровский храм // Днепрпетровская епархия: Информационно-справочное издание. — Днепрпетровск: Издательский отдел Днепрпетровской епархии, 2008. — С. 501-504.
3. Василенко Н. «Він жив, як ігтах небесний» // Зоря. 25 листопада, 2008. — С. 3.
4. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1908 год. — Екатеринбург, 1909.
5. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 год. — Екатеринбург, 1914.
6. Барановский Г.В. Архитектурная энциклопедия второй половины XIX века. Т.1. Архитектура исповеданий. — С.Петербург, 1902. — С. 29,30.

Музей І. Манжури. Загальний вигляд, 2009 р.

Активация Windows
Чтобы активировать Windows, перейдите в меню «Параметры».